

ságát? S természetesen olyan számban kellene ilyenféle kérdőívet kitölteni, hogy annak átvizsgálása egy ember munkaképességét fülhaladja. A másik járható utnak az írásos válaszok gyűjtése helyett a beszélgetéses módszer látszik, ennek azonban még nagyobb igénye van a munkát végző személyek számát és kritikáját illetően.

Dombi Béla.

Régiek mai szemmel

IX. Az embernevelő Jókai.

Kevés író életművéről mondhatjuk el oly meggyőződéssel, mint Jókaiéról, hogy igazi bibliája, folyton felüdítő forrása lett nemzetének. S mégis nem sokat mondó, sőt színtelen jellemzés lenne, ha egyszerűen a *nemzetnevelő* jelzővel illetnők. Így a szoborra merevedett nagyságokat szokták jellemezni, akiknek építő gondolatait ünnepélyesen elhelyeztük az irodalomtörténet rubrikáiban, a könyvtárak polcain, hogy csak a szakembereknek szóljanak. Jókait nem lehet ilyen hideg nagysággá merevíteni. Lehet, hogy ma írásai nem egészen úgy hatnak, mint a reformkor hősi idejében vagy az abszolutizmus gyötrő évtizedeiben, de mégis el lehet mondani, hogy Jókai ma is közvetlen hangon, melegen, vonzóan és építően szól hozzánk. Írásművéről ma is mondhatnak feltétlen dicséretet vagy kritikai szeretettől áthatott bírálatot, magasztalhatják idealizmusát vagy gáncsolhatják naív optimizmusát, értékelhetik szárnyaló fantáziáját és magyarázhatják, hogy ez a csodálatos életmű akarta a nagy világgal megértetni, milyen álmok, energiák, lehetőségek élnek az ezeréves magyarságban. Minket e pillanatban nem az esztétikai vagy szociológiai szempontok érdekelnek, hanem a friss és közvetlen erő, mellyel ma is mint egy ellenállhatatlan tűzfolyam hatol be az olvasók mesét és igazságot kereső lelkébe. Jókainak nem csak abban van az értéke, hogy eddig ismeretlen eszményeket ad, hanem abban, hogy egész valónkát megmozdítja, felrázza és megelőzve a pszichoanalízis tudományos műveleteit, *fel-színre hozza belső világunk rejtett értékeit*. Jókai még ma is «munkál» olvasóiban és ha ezek egy-egy művének olvasása közben erőseknek, jóknak, hívőknek és nagy dolgokra elhatározottaknak érzik magukat, ez nyilván mutatja az írónak és embernek közvetlen és az idők folyásától meg nem zavart kapcsolatát. És itt nemcsak a művészet örök varázsáról van szó. Nemcsak arról, ami Homerost, Cervantest, Victor Hugot, Goethet, Shakespearet, Dickenst, Arany Jánost örök barátainkká, kísérőinkké teszi. Az *élet és az írásmű kevés író útján mutat oly harmonikus egységet, mint Jókai pályafutásában*. Emberi tudott lenni a művészet legmagasabb csúcsán is s az ő egyéni sorsának legkisebb tényei is felülemelkednek a mindennapiságon. Élete — ahogyan lepergett s ahogyan ő maga életrajzában megírja — önmagában véve vonzó, magával ragadó folyamat, melyben minden kis eset nagy eseményé nő nemcsak az ő gyermekies lelket megőrző kedélyén át, de a mi szemünkben is. Ez a közvetlenség adja meg neki az *embernevelés* nagy képességét.

Felejthetetlen kép, melyben leírja az iskolában töltött első napját: milyen hangulat előzi meg a családban ezt a nevezetes eseményt, hogyan kíséri el atyja, milyen aggódó szeretettel tekintenek utána édesanyja és néneje, milyen jóságosan mosolyog a rektor, mikor meghallja, hogy őt Móricnak hívják, de milyen büszkeséggel telik meg gyermeki lelke, mikor jól megállja az olvasási próbát:

»Azután olvasásra került a sor: a hatalmas nagy férfiú engem is kiszóltatott a padból, odaállított a két térde közé, belemutatott a zsoltárba és szép nyájasan felszóltott: hogy mondjam még micsoda betű ez?

Azt hitte, hogy még csak ennyire vagyok? Ohó! Az én kedves jó apám és anyám megtanítottak engem olvasni otthon, nem úgy hoztak engem az iskolába. Megfogtam a zsoltárt két kézre s szilárd büszkeséggel elkezdtem abból sebesen olvasni, míg a lélekzetem el nem fogyott. A rektor úr megborzosolta a fejemet s azt mondta, hogy hiszen ez már nagyon is jól megy. Az én arcom úgy égett, hogy alig láttam bele. Azóta is dicsértek meg már egy párszor, de olyan jól nem esett egy is, mint az én első rektoromé, aki előtt olyan folyvást tudtam olvasni a zsoltárból.¹

Ez a vallomás minden elméletnél szebben megmagyarázza: *mit jelent a gyermek életében az első nyilvános dicséret*. Ki tudja, nem ennek a derék rektornak első jó szava indította-e el a gyermek Jókai ambíciót a csodálatosan megfutott pályára? Talán ennek az idejében ráhulló jószónak lehet betudni, hogy még hetvenéves korában is, mikor életrajzát megírja, az örök fiatalság érzésével tud visszaneézni életútjára. A viszonyok természetesen nagyon megváltoztak fiatalokora óta: új hazát, új nemzetet, új családot, új irodalmat lát maga körül, de nem érzi benne magát idegennek.

»... az új a régiből támadt és én együtt fejlődtem vele; ott maradtam a közepében s együtt vagyok benne, hozzájuk tartozom. S én tudom most is viselni a munka terhét, élvezni az örömeket, dacolni a szenvedésekkel és remélni a jövőben. Minden este úgy hajtom álomra fejem, mint aki számadásait végkép befejezte s minden reggel úgy kelek fel, mint aki előtt még évtizedek feladatai állnak.²

Az örökkévalóság jegyében érez és gondolkodik. Már gyermekkorában felbecsüli az *erkölcsi értékeket* és öregségében is a *gyermeki lélek tiszta örömeivel* írja atyjáról, akinek halála után az árvaszéken az utolsó fillért is rendben találták:

»Én büszkébb vagyok az apám tiszta kezére, ki rám a polgári becsületet hagyta örökül, mint az ősapám véres kezére, aki harci érdemeiért a nemesi címerünket szerezte.³

Az erkölcsi értéknek, a polgári becsületnek ilyen mérlegelése hátrahagyja meg politikai állásfoglalását, emberi magatartását, a reformkorszakban is, melynek oly tevékeny munkása volt. Ez a gondolkodás kíséri élete minden hullámvázában.

¹) Önéletrajz 60.

²) Id. m. 3.

³) Id. m. 5.

„Vezettem és vitettem benne — írja élete sodródó eseményeiről — végigéltem egy nemzet újjászületését, a mesés harcokat, a mámorító diadalokat, a kétségbeesett elbukást, a szívós ellenállást...“⁴

Ezek az események nemcsak a *rendkívüliség* parázását, de a *rendkívüliség lényegét* is magukon viselték s ha Jókai az ő lélekemelő fantáziájával szokatlan helyzeteket és szokatlan alakokat rajzol meg, talán nem is jár annyira az irrealitás határán, mint ahogyan a késő utódok vagy a szigorú kritikai szempontok beállítják... *A Kárpátoktól le az Adriáig egy bőszt üvöltés, egy nagy zivatar...* zengte *Petőfi* és ez a heroikus harc, melyben a kis Magyarország egy egész világgal állt szemben, igazán megteremthette a rendkívüli helyzetet és rendkívüli jellemeket. S Jókai — rendkívüli ember és művészi lélek maga is — az élethalálharc izzó levegőjében százszorosan átérezhette az emberi gyarlóságokat és emberi hősiességeket, az emberi lélek végtelen manifesztációit s innen az a túlzott idealizmus, melyet még legjobb kritikusai is megróva emlegetnek. Ő maga így nyilatkozik idealista voltáról:

„Én jártam a korszak legnagyobb hőseivel együtt diadalútjaikon s futottam vesztett csaták után futó betyárok vezetése mellett úttalan mocsarakon, pusztákon keresztül. Ott voltam Bécs város és Buda ostrománál, a bombák tűzijátéka közepett s láttam egy rombadőlt világot fejemre szakadni Világosnál... Voltam szegény ördög, aki zsidógyerekeket tanít magyar nyelvre havi két forintért s voltam komoly vállalatok szerencsés igazgatója. Viseltem a sors minden csapását s élveztem minden kedvezését, volt a nyakamon kötékhurok és érdemrend szalag... Voltam szeretve és voltam gyűlöltve, mint talán senki más... S a saját életem színének keresztül kell rémleni munkáimon... a népéletnek mennyi alakjával kellett megismerkednem, mennyi drámát láttam, ami valóság volt, mennyi különöséget, mely nemzeti sajátságot képviselt s mennyire meg kell győződnöm, hogy *fajomnak és a civilizált társadalomnak alapelköltete a becsület, az emberszeretet, az igazság*. S ami ezzel ellenkezik, az kivétel. Én is megtalálom a rútat, a rosszat a közéletben, fel is mutatom, de nem csinálom az árnyékból alapszint, nem használom célnak az eszközt, nem veszem etikának a pesszimizmust. Lehet-e engem ezért idealistának szidalmazni? A nyomort én is gyógyítandónak hirdetem, de nem híreszteltem kétségbeejtően gyógyíthatatlannak.“⁵

Ez az optimizmus elsősorban lelke benső erejéből táplálkozik, de egyben az otthoni környezetből is. Otthon mindenki szerette egymást: szülei, testvérei őt és viszont. Soha egy zokszó nem hangzik el a házuknál. S amerre útja, sorsa viszi, már fiatal korában ő maga sugározza tovább ezt az optimizmust. A pozsonyi, pápai, kecskeméti házigazdájának családjával úgy »összerokonult«, hogy még az ivadékaikkal is testvéreknek nézték egymást. Embert barátjáról lehet megismerni s Jókainak tanárai baráti érzésű kitűnő emberek voltak s baráti tehetséges, jóakarató, s a legjobb értelemben véve nagyratörő egyének.

⁴) Id. m. 29.

⁵) Id. m. 30.

»Prédikáló úrfi, korhely cimborá még példának sem volt közöttünk. Önképző Társaság alakult, hol a klasszikusok és romantikusok remekeit s a maguk irodalmi zsenjeit felolvastuk, az elsőbbeket essay-vel, az utóbbiakat bírálattal kísérve, a lancaster-nevelési rendszer mintájára egymást tanítottuk, ki mihez értett, zenére, rajzolásra, énekre, tornára és kardvívásra. Bort nem ismertem húsz éves koromig s asszonyt sem, míg meg nem házasodtam. **Én a nőmhöz egész szívemet vittem.**» (Pápai diákkoráról így emlékezik meg.) »Hárman laktunk egy szobában: Kerkápoly Károly, Pap Dini és én. Pap Dini zseniális fiú volt, tele elméncséggel. Csínos könyvtárt tartott, amiből Kerkápoly Toquevillet tanulmányozta, én pedig Dickens első művét, a Pickwick klubbot. **Petőffivel, Orlayval** csak a tanórákon találkoztunk, főképp a képzőtársaság ülésein. Jó barátok voltunk mind, de azt nem abban az értelemben kelle venni, hogy összeálltunk egymást dicsérni, hanem úgy, hogy versenyeztünk egymással mindenben és mindenütt. Versenyeztünk az osztályban, a pályázatokon, megmondtuk egymás hibáit, örültünk egymás diadalán, sikerein.«

És megemlékezik a kollégium mellett egy kicsi fehér házról, ahol

»ezelőtt sok esztendővel össze szokott jönni három fiatal diák, akinek kicsiny volt az egész világ. Az egyik volt Orlai Samu, a másik Petőfi Sándor, a harmadik magam... tizennégy évvel fiatalabbak voltunk a jelennél s úgy hiszem, hogy az egész világ maga is sokkal fiatalabb volt akkor, mint most. Mindegyikünknek volt saját kedvenc szenvedélye: Orlaié a költészet, Petőfié a színpad, az enyém a festő ecset... Ha Orlai írt tüneményes tömegjeleneteket, Petőfi meg elszavalta azokat, én képeket festettem hozzájuk s Petőfi szavalási modora époly rendkívüli volt, mint az én kompozícióm. Maga készítő plasztikai szabályait, mint én a festékeimet...«¹⁾

Igen: az egész világ maga is sokkal fiatalabb volt akkor. Nem nehéz megérteni, hogy a *fiatal Jókai*ban, *Petőfiben és lelkes barátaiban* az új, ifjú Magyarország bontogatta szárnyait, ők voltak azok az eszményi s egyben reális fiatalok, akiknek munkájában százados mulasztást kellett egy-egy hatalmas órának pótolni és tudjuk, hogy ők emberül megfelelték ennek a hivatásnak. Tehetségükön kívül a rájuk váró feladat nagysága növelte erejüket. Ilyen hivatásérzéssel tudta a paraszti származású Arany a magyar epikát, a kispolgár Petőfi a magyar lírát megteremteni, ilyen missziót érezve értékeli Jókai a reformkor társadalmának hőseit hazaszeretetének és fantáziájának teremtményeivel s ez az erő őt magát is az új magyar szellem teremtményévé emeli. *Lenni vagy nem lenni* — ez volt a kérdés Jókai gyermek- és ifjúkorában s ez a kérdés még jobban kiéleződött az abszolutizmus idejében. Ezeket a lélekcserező évtizedeket ő nemcsak a fantázia erejével látta a titánok harcának, melyben a jó és gonosz szellemek küzdenek egymással életre-halálra. Ez a harc, a jó és gonosz szellemek összecsapásai az ő szemében nem a képzelőerő végletes formái voltak, ezek valóság gyanánt éltek benne. A fondorlatos Maszlaczky fiskálist, a kaján Kőcserepy tanácsost, a cinikus Kárpáthy Abellinót, az állatias Mazrurt valóban és végérvényesen le kellett

¹⁾ Id. m. 79.

győz: két vállukra kellett fektetni, mert csak így következhetett be a csoda, hogy győzzön a jóság, a becsületesség, az igaz vallásosság — a gonoszság, az előítélet, a becsstelenség és az álvallásosság felett. S ezt a döntő győzelmet csak titáni jellemek vívhatták meg. Ilyen volt Kárpáthy János, aki vidám cimborák közt eltöltött életében is megőrizte jobbját: énjét, ilyen volt Kárpáthy Zoltán, akinek fizikai és lelki erényeiben a fiatal Magyarország ereje tükröződik, ilyen volt Szentirmai Rudolf, a példamutató honpolgár és családapa, ilyen volt Berend Iván, a fekete gyémántok hőse, az örök emberi és örök magyar előretörést példázta Tatrangi Dávid, az örök béke megteremtője s a magyar lélek mélységeibe pillanthatunk az első magyar gyakorlati pszichoanalitikus: a *lélekidomár* jellemén keresztül.

Igaz, az új kor a változó eszményekkel és életformákkal együtt a regénynek is új formáit teremtette meg. Jókai mégis, a mi szemünkben is annyira fiatalnak maradt, mint amilyen fiatalnak önmagát érezte 70 éves korában, mikor visszatekintett életére. *Fiatalosnak, lényegesnek, időszerűnek* érzünk mindent, amit mesélt és a *látásmódja, az értékölcsi felfogása* a mai időkben is, sőt a mai időkkel szemben is *érték-többlet*. S ezen érték-többlet mellett egészen eltölpül e kérdés: reálisak-e, irreálisak-e alakjai? Az igazság, a jóság, a lelki nemesség, a megbízhatóság mindég reális értékek és mikor Mayer Fanny, Hermione Peleia, Szentivánfai Rozáli, Eszéky Flóra, Adorján Manassé vagy II. Árpád jellemábrázolásaiban elmerülünk, sokkal inkább belefeledkezünk az ő lelkületük gazdag világába, mintsemhogy azon töprengjünk: valószínűek vagy valószínűtlenek-e a jellemeik? S ezt érezzük még a magyar utópiának, *A jövő század regényének* olvasásakor is. Jókairól sokan azt hitték, hogy a szabadságharc idején lepergett tündöklő szereplése után egyszerre a fantázia világába merült, minden aktivitása megszűnt és teljesen passzív magatartást mutatott a társadalmi fejlődéssel szemben. *A jövő század regénye* eleven cáfolata ennek az elgondolásnak. Mikor a mozgalmak ideje lejárt, az aktivitásnak más formáját kellett választani. *S a tevékenység formáját a lángelme mindég maga választja meg*. Jókai nem volt szociológus s alig tartott igényt az ilyen elnevezésre. S mégis, ha a szociológia — amint ez kétségtelen — helyet kell, hogy adjon az utópia címen elkönyvelt államregényeknek, — egészen különleges hely illeti meg Jókait: Minket most nem a világirodalmi összehasonlítás szempontjai érdekelnek, de a magyar és emberi szempontok. Jókai ezzel a könyvvel, — mint egy-egy nagy lírikus vagy epikus poéta az életművét megkoronázó drámai költeménnyel — megmutatta, hogy a társadalmi fejlődés gondolata egész életén át nyugtalanította képzeletét s jellemző, hogy *ennek a titáni feladatnak megoldásához mint drága ajándékhoz egy magyar ember sugárzó értelme juttatja az emberiséget*. Az író látja az eszmék nyomán fellángoló ádáz harcokat, az ember és a föld küzdelmét, az óvilág és újvilág ellentéteit, látja a fényt és árnyékot, a királyi hatalmat épügy, mint az élősködők hitvány szerepét s látja, hogy az értelmetlen, de mégis valódi ellentétekből hogyan keletkeznek az örök harcok s él benne a hit, hogy ez nem maradhat így mindig.

»Ezen hiten alapul az a mű, amit írok. Regényem két részre van osztva, az egyiknek címe az örök harc, míg az lehetetlenné válik, a másiknak címe »az örök béke« midőn az kényszerűséggé lesz s megvalósul.

Igaz, hogy hypothesisre van alapítva az egész. Egy találmányra, mely a világot lát fogja alakítani.«⁶

S ezt a találmányt magyar embernek köszönheti a világ. Nincs olyan kis nép, mely ne adhatna a világnak teremő szellemű embert. Egy szombatos: Tatrangi Dávid a világbéke eszközének feltalálója. Nincs olyan kicsiny szektá, mely ne tudna szülni a világ javára teremő szellemeket. És ez a heroikus és biztató Jókai mesemondásában, sőt ez a nagy, az igazi realitás. A kicsi magyarság, a kis számú unitárius felekezet még kisebb csoportja, a szombatosok szektája adja a csodálatos embert, az ichor feltalálóját, az örök béke megteremtőjét. *A legkisebb is lehet a legnagyobb az őszinte hit, a sugárzó értelem s a tette lendült akarat erejével.*⁷

Jókai vallásos hittel hisz a tudás erejében: »Ez nem fantázia, ez nem prófécia, ez tudat! Ez ismeret!

S nem önként jön-e a tudat nyomában az a hit, hogy ez nem folyhat örökké így?«⁸

Hol kezdődik a valóság és hol végződik az utópia, ezt ma, nyolc évtizeddel a mű írása után, minek kérdezzük? Elégedjünk meg azszal, hogy a társadalmi bajok felismerése helyes és ha az orvosságot még mindég nem fogadjuk el, ez csak azt jelenti, hogy a társadalom még mindég irreális és nem érett meg arra, hogy a nagy író hitét és elgondolását, tehát az igazi realitásokat magáévá tegye. Jókai hitt a tudásban és tudott hinni. Tudta hinni, hogy Tatrangi Dávid találmánya határt fog szabni az örök harcnak:

»És az fogja a határát kieszelni az örök harcnak.

Az a trónkövetelőköl csínál békés polgárokat.

⁶) Jókai: *A jövő század regénye*. Bp. Révai kiad. 1908. 5. 1.

⁷) Érdekes, hogy Vajda Péter a magyar reformkorszak költő-professzora is a reformeszmék lázában őszintén hitte, hogy innen fog a világra a szabadság áldása és fénye terjedni: »Nemzetem ifjai és férfiak e szép hazában, ragadjuk meg az eszmét, ragadjuk meg a fáklyát, és tüzzük ki a Tátra ormára, hogy ott nappá erősödjék, és mi legyünk, akiktől az új fény kiindul. Isten dicsősége lesz ez az ész mindenható világában: és hozzá sereglendenek a népek keletről és nyugatról, délről és északról és nevünk nagy lesz Isten dicsőségében. Nincs a világnak országa, melyben több elem együtt volna az igazság, a jog diadal-maskodtatására, mint éppen nálunk... nincs nemzet, mely fogékonyabb volna a szép és dicső iránt... És én remélek... repdesni érzem szívemet, rajzani érzem a gondolatokat fejemben, bizodalmam köszál. Ezek Isten ujjai, melyek azt írják fel lelkem táblájára letörölhetetlen betűkkel: hogy mi győzünk, hogy mi víjuk ki az eszme diadalát és hogy etekintet nélküli nemzet az igazság és jog pályáján nagy lesz és neve nevezetelni fog minden időközön által...« Vajda Péter Erkölcsi Beszédei (Bp. 1931) 274. 1.

⁸) Id. m. I. 5.

Az megszünteti az örült fajgyűlöletet és megismerteti a testvért az ellenségben. Az végét veti a diplomáciai fondorlatoknak.

Az helyes arányokat hoz be a kereskedelembe, pénzforgalomba, és a tehetség szerint osztja fel a jövedelmet, kijelöli helyét a tudósnak, a költőnek, a művésznak és napszámosnak, s elégültté teszi mindegyiket ciorsáival. Az megszünteti a szédelgést és corruptiót.

Az szilárd alapra helyezi a társadalmi erkölcsöket s a családi életnek, a szerelemnek, az ideálnak oltárait újra felszenteli.

Az megszünteti a halálbüntetést és a börtönt; s a civilizált társadalom ellenségei számára talál olyan büntetést, mely az emberiségre áldás legyen s amazokat javítsa.

Az befolyást gyakorol az időjárásra és behatol a természet titkaiba.

Az enyhít uralkodó járványokat és az emberi életműszereket ös-épségükhöz juttatja vissza.

Az kiszárítja a Gangesz és La Plata posványait, a cholera és sárgaláz két irtóztató fészket és megszabadít három világreszt pusztító dögvésztől.

Az civilizációt visz a vad népek közé s világosságot gyújt a más színek előtt és minden embert emberré alakít.

Az csak egy pártnak ad létet, melynek jelszava: munkás hazaszeretet.

Az csak egy vallás számára épít templomot, melynek dogmája: józan emberszeretet.

Az a becsületszót olyan erőssé teszi, mint a törvény s a lelkiismeretet teszi első folyamodású bírónak...

... Mert a hitem erős abban, hogy az emberiséget egy-egy nagy eszme viszi koronként előbbre s visszaesést nem enged...

... Az ismeretek diadala lesz az, mikön az a halandó, ki azt mondja magáról: »én vagyok az Isten« leveszi koronáját azon halandó előtt, aki ezt mondja: »én vagyok az ember!«

És akkor úgy lehet — nincs a csillagrendszerben lehetetlenség — hogy a világalkotó a tökéletesült ember számára még a földnek azt a hibáját is helyrehozza, mely legfőbb oka égalji és időjárási rendetlenségeinknek, a földtengely elhajlását pályájától.

Ezzel fog végződni regényem.⁹⁾

Nem célunk, hogy a regény alakjaival és jeleneteivel külön foglalkozzunk. Annál jobban érdekelnek az univerzális célkitűzések és spontán jövő erkölcsi célzatok. A lángelméjű Tatrangi Dávid az emberölést Isten ellen való támadásnak tartja s nem öli meg, csak elkábitja az ellenséget s így kényszeríti békére. Ez természetesen ideális elgondolás, épúgy, mint a székelység eszményített rajza. Am ez az eszményítés az író lelki tartalmának hű tükrözése és a categoricus imperativus erejével hat: *ilyennek kell lenni: jónak, megbízhatónak, elszántnak, tudatosnak, Istenhívőnek és magában bízónak.*

»En abban, amit Isten alkotott, hiszek, de arról, amit magam alkotam, bizonyos vagyok« —

mondja Tatrangi Dávid a királynőnek.

⁹⁾ Id. m. I. 6—8.

(Id. m. I. 274.)

Tatrangi Dávidot és hősi seregét egy megtévesztésen alapuló hír tíz évre a Duna-deltába kényszeríti és ebben a kényszerhelyzetben alapítják meg az *Otthon várost* és az *Otthon államot*. Az Otthon város eszményi hely, virágzó telep, igazi kertváros, melynek mását a mai idők már sok helyen megteremtették. A Tatrangi Dávid által feltalált tűzkürtök adnak meleget és világosságot, az utcák pormentesek, szellőztető készülékekkel ellátott ichor-boltozat fedi őket. A szociális problémák meg vannak oldva, a nőkérdés is azáltal, hogy a nő minden munkát elvállalhat s ez az erkölcsi felfogást is módosítja («Szabadabb a szív, szigorúbb az erkölcs.»): A gyermeknevelés keretét a későbbi gyermektanulmányozók sem tudják derűsebben elképzelni:

»Ezt a nagy városban a gyermekkertek vállalták el; s a leggazdagabb úr gyermekei sem részesülnek több kényelemben, gondosabb ápolásban, mint a gyermekápolók pompás intézeteinek növendékei, hol télen délszaki növényekkel rakott téli kertek szolgálnak nekik ápoldául. Az Otthon államában tudja azt mindenki, hogy a **gyermekélet kincs**: az államnak töke, a szülőknek pedig kamát; a leányt tizenhatéves korban, a fiút húszéves korában az állam részvényesei közé iktatja, mihelyt azok bebizonyítják, hogy valami önálló munkakört elfoglaltak s az osztalék felét; míg a szülők házában laktak, ezek kapják. Ezt nevezik az Otthon államában »besorozásnak«. A templomokban a haladó kor szellemi vívmányait terjesztik s a köznép ott találja meg bíróját, orvosát, tanácsadóját. A bűnösöket javítják s ha ez nem sikerül, Afrikába helyezik őket. A **tanítóknak, tanároknak meséje évdíjakat adnak**; a közlekedés kényelmes, gyors: a repülőgép meggyorsítja azt.

A lángelméjű hős repülő útján felfedezi az ősmagyar nemzetet s így példázza a népi hagyományok kötelező kultuszát. A magyar utópianak különös értéke éppen az, hogy a *technikai fejlődést erkölcsi célok szolgálatába állítja*. Mikor Tatrangi Dávid a napfény-sugár bénító erejével legyőzi a hatalmas ellenfelét, akkor a békefeltételeknek nem a *vae victis* örök kegyetlenségét érvényesítik, hanem a békés, nyugodt, munkás életet teremtik meg.

Lássunk néhányat a tizenegy békepont közül: A közönséges nagy gonosztevőket az európai és ázsiai államokból Otthon állam légjárói Afrika belsejébe fogják átszállítani. Nehéz börtön, testi büntetés megszűnik mindenütt: a civilizáció vadembereinek östehetségei a vadállatok irására fordíttatnak. — Az örök béke fenntartása végett mindkét, szerződő fél aláveti magát az általános viágtörvénszéknek, mely az európai nemzetek tizenkét, az ázsiaiak nyolc, az amerikaiak három s az afrikaiak három képviselőjéből alkotva minden nemzetközi vitás kérdésnek araeopagjául fog szolgálni s annak ítéletei feltétlenül fogánatosítandók lesznek. S amely államfő ez araeopag ítélete ellen még valaha a fegyverre mer appellálni, az a közönséges gonosztevők kategóriájába fog soroztatni s akként bánnak el vele. — Minden állam tartozik minden lakosát iskolába járatni s azoknak a béke pontozatait megmagyaráztatni. Papok, akik mívelt nemzetek közt vallásgyűlöletet hirdetnek, vitetnek a Fidsz-szigetre kannibálokat oktatni.¹⁰

Amde a békével csak kezdődnek és nem végződnek az emberiség feladatai: Mocsarakat szárítani, folyamokat szabályozni, a járványok ellen küzdeni, sőt egyik-másik törzset az emberevésről le szoktatni: ez mind megoldani való feladat.

A második millennium új világot talál a régi helyén. A hadászati könyvek csak a könyvtárak polcain fognak porosodni.

»Azt pedig, hogy valaha az emberek egymást nemzetiség, nyelvkülönbség miatt gyűlölték, hogy egymással a lexikon, grammatika miatt háborút viseltek, épen olyan álmoknak tartja ma már minden ember, mint a középkori vallásháborút; hasztalan újra elaludni, azt az álmot nem álmodja többé vissza senki többé. A gyors közlekedés, a kereskedelmi összeköttetések úgy amalgamálták az emberiséget, hogy a térképre festett határok nem határai többé a jó barátságnak, minden nemzet minden országban keresi érdekeit, kénytelen meghonosulni ott, ahol azt megtalálta s mindegyiknek okosabb dolga van, minthogy a másikat fenyegetse. Iparkodik tanulni egymástól, keres helyet fölösleges pénzének vagy pénzt az új vállalatának; minden nép hitelezője is, adósa is a másoknak; pere van egymással elég; de az is összekötő kapocs; hanem háborúja nincsen, mert az nem üzlet.«¹¹

És minden megváltozik, könnyebb lesz a kenyérkereset, a házasságkötés, nyugodtabb a társadalmi élet, az átalakulás a betegségek egész légióját söpri ki a civilizált világból. És a történelem eddigi formája eltűnik a köztudatból.

»Uraim! Műtészek! Allamférfiak! Akadémikusok! Nevésetek ki. De én kimondom, hogy az a korszak, melynek nem lesz »világtörténete«, sokkal fényesebb korszaka lesz a világtörténetnek, mint az, mely diadalmas harcokkal van tele.«¹²

Ma már könnyű a mérleget felállítani: mi vált valóra a magyar utópiából? Bizonyos, hogy e sorok írása idején még a *bella horrida bella* vízióinál tartunk. Még nem látjuk azt a csodaszert, mely — akár öldökléssel, akár bénítással — békére kényszerítené az összes népeket. De a béke nosztalgiája annál inkább él az emberekben. Nem lehet kételkedni abban, hogy a háborúskodó emberek békét akarnak, de — még nem tudják legyőzni a háborút, a legősibb előítéletet. Ennek ellenszerét találtatta fel Jókai hősével, olyan eszközt, mely a józan emberszeretet hitét teremti meg és megsegíti az embert a saját vad indulatai ellen. Az örök béke, ahogyan Jókai elmesélte, nem született még meg, de az utána való vágy annál erősebben él és az a mód, ahogyan Jókai a mult dicsőségét egyéb műveiben s a jövő század reményét *A jövő század regényében* megrajzolja, olyan, mint egy nagy, isteni intés, mely arra figyelmeztet: minden csak rajtunk múlik: *tanuljunk, dolgozzunk, higgyünk*: Higgyünk az emberi jószág és az emberi értelem mindenható erejében és ha sokan, mindig többen akarjuk a jót, akkor meg fogjuk teremteni a jövő század regényét, melyet Jókai hite és művészete egy nagyszerű írásműben már megvalósított.

Kemény Gábor.

¹¹) Id. m. II. 180.

¹²) Id. m. II. 183.